

JOANNA DZIAK
Biblioteka Główna Politechniki Śląskiej, Oddział Zbiorów Zwartych
EWA ROZKOSZ, MAGDALENA KARCIARZ
Dolnośląska Szkoła Wyższa, Wrocław
ZUZA WIOROGÓRSKA
Biblioteka Uniwersytecka w Warszawie

EDUKACJA INFORMACYJNA W POLSKICH BIBLIOTEKACH AKADEMICKICH – RAPORT Z BADAŃ

Wstęp

W roku akademickim 2012/2013 polskie uczelnie powinny rozpocząć realizację procesu kształcenia zgodnie z wymogami wynikającymi z wdrożenia Krajowych Ram Kwalifikacji (KRK)¹. Zmiany wprowadzone w systemie szkolnictwa wyższego wynikają ze zobowiązań Polski, jako uczestnika Procesu Bolońskiego. Kolejne kroki podejmowane przez sygnatariuszy tego procesu, zbliżają kraje uczestniczące do osiągnięcia celów zdefiniowanych w *Deklaracji Bolońskiej* [1999]². Autorzy komunikatu z konferencji w Bergen [Europejski] zdecydowali, że wspólnym celem będzie przyjęcie kompleksowej ramowej struktury dla Europejskiego Obszaru dla Szkolnictwa Wyższego (EOSW). To narzędzie miało umożliwić porównywanie krajowych ramowych struktur dla trzech cykli kształcenia (studiów I, II i III stopnia). Struktura wyrażona jest językiem efektów kształcenia określa więc, co student powinien wiedzieć, rozumieć i/lub potrafić po ukończeniu danego etapu studiów. Bazą ramowej struktury EOSW (która z kolei posłużyła jako wzorzec do zbudowania Krajowych Ram Kwalifikacji) stały się przede wszystkim „deskryptory dublińskie”, opracowane przez Joint

¹ Krajowe Ramy Kwalifikacji to opis wzajemnych relacji między kwalifikacjami, integrujący różne krajowe podsystemy kwalifikacji. Służy on przede wszystkim większej przejrzystości, dostępności i jakości zdobywanych kwalifikacji [Krajowe ramy].

² Uzupełnione podczas kolejnych spotkań przedstawicieli rządów odpowiedzialnych za szkolnictwo wyższe [Eksperti Bolońscy].

Quality Initiative. Deskryptory opisują typowe osiągnięcia studentów kończących kolejne cykle kształcenia [Szerlag, 2009, s. 39]. Mają charakter generyczny, co oznacza, że ich podbudową są umiejętności ogólne, niezwiązane z określonym kierunkiem studiów, aczkolwiek niezbędne do uzyskania i potwierdzenia określonych kwalifikacji. W deskryptory dublińskie wpisane są m.in. umiejętności związane z wyszukiwaniem i posługiwaniem się informacją (ang. *information skills*), a więc te sprawności, w których rozwijaniu specjalizuje się biblioteka akademicka (zob. Tab.1).

Tabela 1. Wybrane deskryptory dublińskie określające efekty kształcenia z zakresu oceny i formułowania sądów.

Cykle kształcenia Aspekty kształcenia	I cykl (licencjat)	II cykl (magister)	III cykl (doktor)
Ocena i formułowanie sądów	potrafią zbierać i interpretować odpowiednie dane (zwykle w swej dziedzinie studiów), aby na ich podstawie formułować sądy, które uwzględniają przemyślenia dotyczące istotnych kwestii społecznych, naukowych lub etycznych	potrafią łączyć posiadane wiadomości w spójną całość i radzić sobie ze złożonością oraz formułować sądy na podstawie niepełnych lub ograniczonych informacji, które uwzględniają jednak przemyślenia na temat odpowiedzialności społecznej i etycznej związanej ze stosowaniem w praktyce ich wiedzy i sądów	posiadają umiejętność krytycznej analizy, oceny oraz syntezy nowych i złożonych koncepcji

Źródło: Opracowanie własne na podstawie [Deskryptory].

Wpisanie umiejętności informacyjnych jako generycznych do ramowej struktury EOSW, a następnie krajowych ram kwalifikacji, implikuje konieczność realizowania założeń edukacji informacyjnej w uczelniach. Naturalnym partnerem w tym przedsięwzięciu powinna być biblioteka. Być może już wkrótce zaobserwujemy zmianę paradygmatu bibliotek akademickich. Z instytucji dostarczających przede wszystkim gotową informację (np. zestawienia bibliograficzne) przeobrażą się one w dostawców usług edu-

cyjnych, jednostki wspomagające studentów i pracowników w uczeniu się jak zlokalizować, wyszukać, ocenić, uporządkować oraz wykorzystać zgodnie z zasadami znalezione informacje i jak nimi zarządzać.

Przeprowadzone przez autorki badania ankietowe miały na celu określenie stanu edukacji informacyjnej w bibliotekach akademickich, sprawdzenie czy biblioteki realizują zadania edukacyjne, a jeśli tak, to w jakim wymiarze. Uzyskane wyniki umożliwią udzielenie odpowiedzi na pytanie o gotowość bibliotek do podejmowania wyzwań, jakie stawia przed nimi „uczelniana rewolucja” (wdrażanie rozwiązań systemowych w ramach Procesu Bolońskiego).

Przegląd literatury

W polskim piśmiennictwie na temat edukacji informacyjnej odniesienia do procesu bolońskiego pojawiają się niemal wyłącznie w pracach Marii Próchnickiej i Sabiny Cisek [Cisek, Próchnicka, 2010; 2011]. Autorki wskazują na konieczność opracowania i wdrożenia strategii dla rozwoju kompetencji informacyjnych w toku kształcenia akademickiego. Nie definiują jednak jednoznacznie roli biblioteki w tym procesie.

Inaczej postrzegają rolę bibliotek Danuta Konieczna [2005] oraz Lidia Derfert-Wolf [2009]. Prezentują one sprawdzone standardy, modele oraz programy edukacji informacyjnej z powodzeniem wdrożone przez biblioteki. Podkreślają znaczenie współpracy bibliotekarza z wykładowcami. Pracownicy wydziałów mogą stać się ambasadorami edukacji informacyjnej prowadzonej przez bibliotekę, promować takie rozumienie kompetencji informacyjnych, jakie wypływa z uczelnianej biblioteki.

Lidia Derfert-Wolf [2009, s. 201] tak opisuje działalność szkoleniową bibliotek akademickich: „od wielu lat kształcą użytkowników w wielu formach: przysposobienia bibliotecznego, zajęć z informacji naukowej dla dyplomantów i pracowników, niekiedy ujętych w formalnych programach studiów. Najczęściej biblioteki same występują z ofertą szkoleń i prowadzą je we własnym zakresie i we własnych lokalach [...]. Zaczynają się pojawiać wirtualne *przysposobienia bibliteczne* dostępne na stronach WWW”. Wypowiedź Derfert-Wolf nie jest poparta badaniami. Nie przeprowadzono dotychczas kompleksowych badań nad szkoleniami bibliotecznymi w Polsce w XXI wieku.

Istnieją oczywiście raporty z badań prezentujących wycinek działalności szkoleniowej, np. edukacji prowadzonej w trybie zdalnym. Takie badania prowadziły m.in. Hanna Długolecka [2009] i Joanna Dziak [2011]. Obie autorki dostrzegają zarówno wady i zalety tej formy kształcenia. Podstawową wadą są problemy z ewaluacją wiedzy uczestników kursu. Jako zalety należy postrzegać możliwość objęcia szkoleniami dużej grupy odbiorców, a także stosunkowo łatwy dostęp do bezpłatnych narzędzi, za pomocą których przygotować można materiały instruktażowe. Wskazane jest zbadanie, jak wygląda oferta szkoleń online na tle pełnej działalności edukacyjnej biblioteki.

Autorki dokonały wyboru z literatury prezentującej polskie doświadczenia na polu edukacji informacyjnej. Wybór ten był celowy i podyktowany koniecznością przygotowania narzędzia badawczego dostosowanego do polskiej specyfiki, a także poznania kontekstu, w jakim funkcjonują polskie biblioteki uczelniane. Szczególnie cenne były prace odnoszące się do praktyki edukacyjnej w bibliotekach uczelnianych. Ich analiza pomogła w zbudowaniu właściwych pytań.

Metodologia badań

Badaniami objęto biblioteki polskich szkół wyższych. Zwrócono się do 449 bibliotek uczelni wyższych (uwzględniając 132 uczelni publicznych oraz 317 uczelni niepublicznych). Listę bibliotek publicznych szkół wyższych ustalono według publikacji *Szkolnictwo wyższe 2009*. Natomiast uczelnie niepubliczne zostały przyporządkowane do badania na podstawie *Wykazu uczelni niepublicznych* [Jagielski i Żebrowska, 2010], dostępnego na stronie Ministerstwa Nauki i Szkolnictwa Wyższego (stan na 30 września 2010 roku).

Badania ankietowe przeprowadzone zostały drogą elektroniczną, przy wykorzystaniu serwisu *Moje-ankiety.pl*. Przygotowano ankietę (zob. Aneks) składającą się z 21 pytań. Celem poszczególnych pytań było pozyskanie ogólnych informacji o charakterze biblioteki i jej macierzystej uczelni (typ uczelni, jej wielkość, zatrudnienie w bibliotece), a także zdobycie danych dotyczących charakteru, częstotliwości oraz tematyki realizowanych przez bibliotekę szkoleń.

Kwestionariusz został sprawdzony w badaniu pilotażowym wykonanym w 10 wybranych bibliotekach w dniach 28–29 kwietnia 2011 roku. Respondentów poproszono o wypełnienie ankiety elektronicznej, a następnie udzielenie wywiadu indywidualnego (drogą telefoniczną), podczas którego pytano o czytelność i zasadność poszczególnych pytań. W wyniku przeprowadzonego badania zdecydowano się na usunięcie pytania o profil absolwenta („Czy w profilu absolwenta zapisana jest umiejętność wyszukiwania i oceny informacji?”). Sugestie respondentów pozwoliły doprecyzować treść niektórych pytań (w jednym z punktów zastąpiono „zakres treściowy” słowem „tematyka”). Dodano jedno pytanie umożliwiające poznanie stosunku bibliotek do ewaluacji własnych szkoleń („Czy biblioteka bada efektywność realizowanych szkoleń bibliotecznych?”). Zmieniono ustawienia w sposobie dostępu do ankiety. Zrezygnowano z zabezpieczeń chroniących przed wielokrotnym udzielaniem odpowiedzi z komputera o tym samym IP. Było to związane z koniecznością ponownego uruchomienia ankiety przez respondentów, którzy nie mieli natychmiastowego dostępu do określonych danych. Zmiana parametrów udostępniania okazała się być słusznym krokiem, jako że w późniejszych badaniach wykryto tylko jeden dublet (dwa kwestionariusze nadesłane z tej samej biblioteki).

Po wniesieniu do kwestionariusza poprawek rozesłano e-mailem na adresy dyrekcji bibliotek zaproszenie do udziału w badaniach. Zaproszenie zawierało informacje o celu badań oraz link do formularza w serwisie

Moje-ankiety.pl. Ankieta była aktywna dla uczestników badania w dniach od 13 do 29 maja 2011 roku. Po wyznaczonym terminie badanie zostało zamknięte i rozpoczęto analizę wypełnionych kwestionariuszy.

Respondenci

W odpowiedzi wpłynęły 84 ankiety, z czego 17 nie zostało uwzględnionych z powodu niepoprawnego wypełniania formularzy. Ostatecznie w badaniach uwzględniono 67 kwestionariuszy. Odpowiedziało:

- 39 bibliotek uczelni niepublicznych,
- 28 bibliotek uczelni publicznych: 9 wyższych szkół zawodowych, 5 politechnik, 4 uczelni medycznych, 3 uniwersyteckie, 3 uczelni pedagogicznych, 1 akademii wychowania fizycznego, 1 uczelni artystycznej, 1 uczelni morskiej, 1 akademii wojskowej.

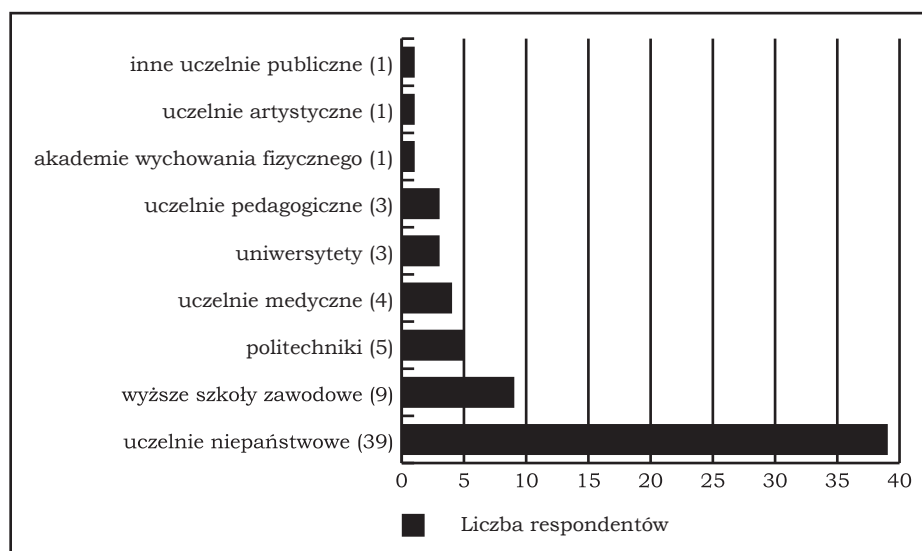
W wymiarze procentowym stanowi to 14,9% całej grupy (populacji generalnej), z czego biblioteki uczelni niepublicznych reprezentowane są w 12,3%, a biblioteki uczelni publicznych w 21,2%. W analizie wyników stosowano rozróżnienie na biblioteki uczelni publicznych i niepublicznych. Wyszczególnienie typów w grupie badawczej zaprezentowane jest na poniższym wykresie (Wykres 1).

Formy organizacyjne szkoleń realizowanych przez biblioteki

Tylko 4 biblioteki (z 67 badanych) deklaruja, że nie prowadzą żadnych form edukacji dla swoich użytkowników – są to biblioteki niepubliczne, jednoosobowe. Większość przebadanych instytucji (62 z 63 deklarujących działania edukacyjne) prowadzi indywidualne szkolenia na prośbę użytkownika. W przypadku 6 bibliotek (w tym 5 bibliotek uczelni niepublicznych) jest to jedyna stosowana forma szkolenia.

Rozmowy przeprowadzone podczas badań pilotażowych pozwalają przypuszczać, że różnie rozumiane jest pojęcie szkolenia indywidualnego. Udzielenie prostej informacji (np. na temat funkcjonowania katalogu czy korzystania z usług biblioteki) może być przez ankietowanych zakwalifikowane jako forma mikroszkolenia. Nie ulega wątpliwości, że każda informacja dostarczona przez bibliotekarza jest potencjalnie przydatna dla rozwoju wiedzy użytkownika, lecz nie należy stawiać znaku równości pomiędzy usługą informacyjną, a usługą edukacyjną. Można tu zastosować porównanie z sytuacją z obszaru edukacji muzycznej. Odtwarzając nagrania wirtuoza gitary klasycznej nie nauczymy właściwego chwytania gryfu i uderzania w struny, choć z pewnością zapoznamy podopiecznych z brzmieniem samego instrumentu.

Uzyskane wyniki mogą wyznaczyć drogę dla badaczy, którzy zechcąliby przyjrzeć się bliżej szkoleniom indywidualnym w bibliotekach uczelniowych uwzględniając metody jakościowe.

Wykres 1. Wyszczególnienie poszczególnych typów bibliotek w grupie badawczej. Źródło: opracowanie własne

52 biblioteki deklarują prowadzenie wykładów, szkoleń lub warsztatów dla studentów:

- 25 uczelni niepublicznych, co stanowi 64% badanych bibliotek w tej grupie,
- 27 uczelni publicznych, co stanowi aż 96% badanych bibliotek w drugiej grupie.

W większości szkół wyższych szkolenie biblioteczne ma charakter obowiązkowy przynajmniej dla części studentów: w 60% szkół z wpisem do indeksu, w 10% szkół nie ma takiego wymogu. W 30% szkół jest nieobowiązkowe.

Jako głównych uczestników szkoleń wskazuje się studentów I stopnia zarówno trybu dziennego jak i zaocznego. Zdecydowanie rzadziej szkolenia skierowane są do studentów II i III stopnia, co pozwala przypuszczać, że ta forma edukacji bibliotecznej sprowadza się do tzw. przysposobień bibliotecznych.

24 bibliotek prowadzi wykłady, szkolenia lub warsztaty dla pracowników, w tym:

- 11 bibliotek uczelni niepublicznych, co stanowi 28% tego typu bibliotek,
- 13 bibliotek uczelni publicznych, co stanowi 46% tego typu bibliotek.

W przyszłości celowe byłoby dookreślenie, w jakim stopniu oferta edukacyjna dla pracowników, pokrywa się z prezentacjami dystrybutorów określonych baz, odbywającymi się w lokalu biblioteki.

Bardzo różnie kształtuje się ilość godzin szkoleń odbytych w semestrze³: od 1 do ponad 300 godzin lekcyjnych. Prawie połowa bibliotek (31) realizuje do 20 godzin szkoleń. 12 bibliotek realizuje od 21 do 100 godzin, a tylko 5 bibliotek (w 3 politechnikach, na 1 uczelni medycznej i w 1 szkole niepublicznej) zadeklarowało przeprowadzanie ponad 100 godzin lekcyjnych w semestrze. Przeglądając odpowiedzi respondentów można wyciągnąć wniosek, że powyższe rozwarstwienie to efekt trudności z podliczeniem czasu poświęconego na działalność dydaktyczną. Warto zauważyć, że analizując liczbę godzin szkoleń przynajmniej część ankietowanych pomija wcześniej deklarowane szkolenia indywidualne, co potwierdza ich doraźny charakter i krótką formę. Co ciekawe, w analizowanych ankietach nie stwierdzono korelacji pomiędzy liczbą bibliotekarzy zatrudnionych w bibliotekach, a ilością odbytych godzin szkoleń.

Edukację w formie on-line prowadzi 46 ankietowanych bibliotek:

- 29 bibliotek zadeklarowało zamieszczanie na stronie internetowej własnych materiałów edukacyjnych (prezentacji i instrukcji),
- 20 bibliotek zamieszcza na stronie internetowej materiały otrzymane spoza biblioteki (np. od dostawców baz danych),
- 6 bibliotek wykorzystuje do prowadzenia szkoleń platformę e-learningową.

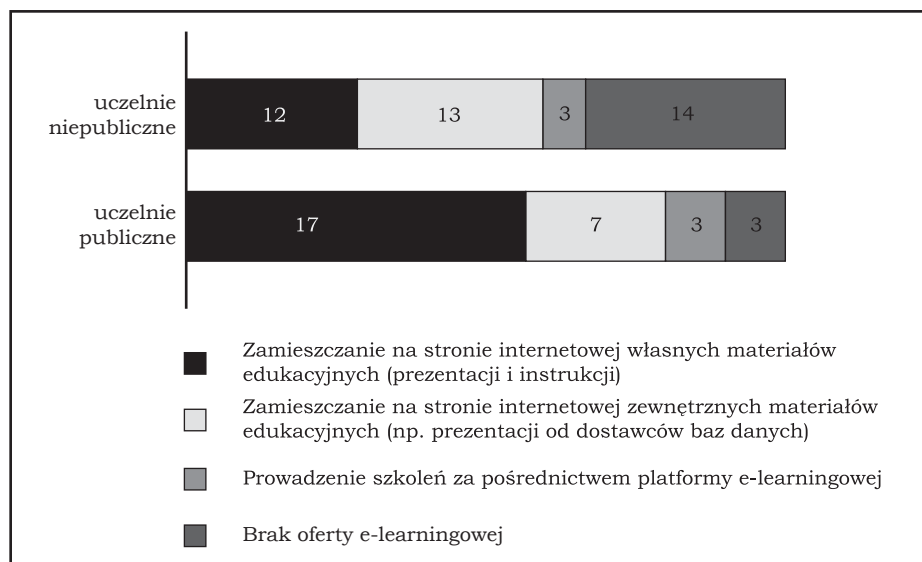
W 17 bibliotekach, głównie uczelni niepublicznych (15), nie prowadzi się szkoleń on-line w żadnej formie. Wyszczególnienie form e-learningu stosowanych w obu grupach bibliotek prezentuje Wykres 2. Większą produktywnością własnych materiałów instruktażowych wykazują się instytucje publiczne, co może być związane z zasobami kadrowymi tych placówek. Z kolei biblioteki uczelni niepaństwowych chętniej wykorzystują materiały zewnętrzne. Edukacja na odległość wydaje się być standardową usługą w instytucjach państwowych (89% badanych w grupie), a także większość bibliotek z instytucji niepaństwowych deklaruje zajmowanie się nauczaniem zdalnym (64,1% badanych).

Kadra dydaktyczna

Według danych dostarczonych przez respondentów:

- w bibliotekach uczelni niepublicznych pracuje od 1 do 9 bibliotekarzy (służba biblioteczna i bibliotekarze dyplomowani). Znaczna część z badanych instytucji to biblioteki jednoosobowe (13 bibliotek). W co czwartej bibliotece zatrudniony jest bibliotekarz dyplomowany (do którego obowiązków należy działalność dydaktyczna),
- w bibliotekach uczelni publicznych pracuje od 3 do 189 bibliotekarzy (służba biblioteczna i bibliotekarze dyplomowani). Najliczniejszą kadre posiadają biblioteki uniwersyteckie oraz biblioteki politechnik. W co drugiej bibliotece zatrudniony jest przynajmniej jeden bibliotekarz dyplomowany.

³ W ankiecie odwoływano się do danych za semestr zimowy w roku akademickim 2010/2011.

Wykres 2. Formy edukacji online wykorzystywane przez biblioteki uczelniane. Źródło: Opracowanie własne.

Zaskakujące może być to, że spośród 9 bibliotek wyższych szkół zawodowych, tylko jedna zatrudnia bibliotekarzy dyplomowanych.

W przeważającej większości bibliotek zadanie prowadzenia szkoleń bibliotecznych dotyczy bibliotekarzy służby bibliotecznej. Wyniki ankiety wskazują jednak, że jeżeli biblioteka posiada kadre bibliotekarzy dyplomowanych, to są oni zawsze zaangażowani w edukację informacyjną. Prawie połowa bibliotek deklaruje posiadanie kadry z uprawnieniami pedagogicznymi, a 1/4 deklaruje ukończone studia (także podyplomowe) z zakresu pedagogiki. Jedynie 4 biblioteki zadeklarowały zatrudnienie pracowników z ukończonymi kursami w zakresie e-learningu, co wyraźnie łączy się z wykorzystaniem w tych bibliotekach platform e-learningowych. Kursy trenerskie czy szkoły trenerów to, według wyników badań, formy edukacji niepopularne wśród bibliotekarzy. Tylko w jednej placówce zadeklarowano tego typu wykształcenie. Co szósta biblioteka stwierdza brak kadry z kwalifikacjami dydaktycznymi, ale mimo to biblioteki te deklarują prowadzenie działalności edukacyjnej.

Edukacja informacyjna w oficjalnych dokumentach uczelni

38 bibliotek (17 uczelni niepublicznych i 21 uczelni publicznych) deklaruje, że w oficjalnych dokumentach uczelni istnieje zapis o prowadzeniu działalności edukacyjnej przez bibliotekę. Ankietowani wskazują na:

- statut uczelni (18),
- regulamin biblioteki (16),
- zarządzenia (4),
- procedury ISO i inne (2).

Przeprowadzone badania wskazują, że biblioteki, które zadeklarowały zapis o działalności edukacyjnej (w dokumentach uczelni) w zdecydowanej większości wskazywały także na obowiązkowy charakter szkoleń. Zapisy w oficjalnych dokumentach nie determinują jednak faktu prowadzenia działalności edukacyjnej. We wszystkich 25 bibliotekach (18 uczelni niepublicznych i 7 uczelni publicznych), które zadeklarowały brak takich zapisów, prowadzone są zajęcia dla studentów lub/i dla pracowników naukowych, a w 15 bibliotekach są one obowiązkowe przynajmniej dla części czytelników.

Informacja o ofercie szkoleniowej

Ponad połowa bibliotek (58%) umieszcza na swojej stronie internetowej informacje o ofercie szkoleniowej. Do promocji edukacji informacyjnej stronę internetową wykorzystuje większość bibliotek uczelni publicznych (78%) i nieco ponad 1/3 bibliotek uczelni niepublicznych (38%).

Standardy/modeli edukacji informacyjnej

Tylko 1/3 bibliotek prowadzących szkolenia deklaruje budowanie programów szkoleń w oparciu o standardy/modeli nauczania umiejętności informacyjnych. W większości są to standardy opracowane lokalnie w bibliotece. Dwie biblioteki wskazały na standardy/modeli międzynarodowe: Information Literacy Standards for Student Learning [American Association of School Librarians i Association for Educational Communications and Technology, 1998] oraz modele dydaktyczne zawarte w przewodniku dla bibliotekarzy medycznych opracowanym w ramach projektu MedLibTrain [Niedźwiedzka i Hunsb r, 2010].

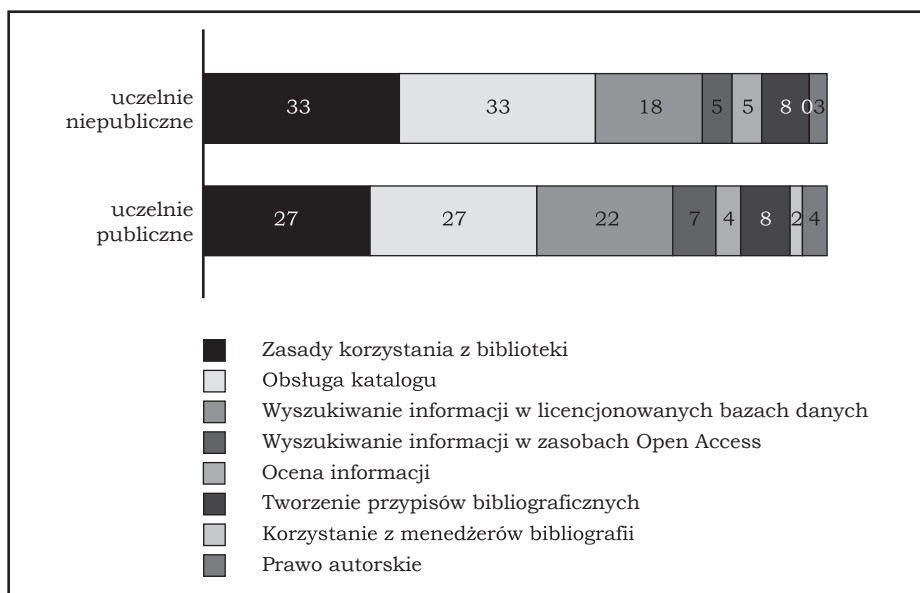
Brak szerszego zainteresowania standardami międzynarodowymi [zob. Lau, 2011, s. 28–29; Society of College, National and University Libraries, 2011; Association of College and Research Libraries, 2000] może wynikać z faktu, że warsztaty biblioteczne w Polsce koncentrują się przede wszystkim na umiejętności korzystania z biblioteki. Brak zainteresowania lub możliwosci rozszerzenia programu szkoleń czyni standardy mało przydatnymi. Inną przyczyną może być zbyt ogólny charakter wielu międzynarodowych zaleceń. Na konferencjach branżowych pojawiają się postulaty, aby budować standardy dostosowane do potrzeb określonych dyscyplin. W Polsce zrealizowali je jedynie pracownicy uczelni medycznych [Grygorowicz i Kraszewska, 2006]. Dziedzina standardy cieszą się dużym powodzeniem w Stanach

Zjednoczonych. Najlepszym dowodem na to jest strona wiki rozwijana przez członków Association of College and Research Libraries [2012], na której odnaleźć można wskazówki dotyczące standardów dla 44 różnych dyscyplin.

Treści szkoleń

Prawie wszystkie biblioteki deklarujące prowadzenie działalności dydaktycznej uczą przede wszystkim zasad korzystania z biblioteki oraz obsługi katalogu. Większość bibliotek (80%) szkoli także w zakresie wyszukiwania w licencjonowanych bazach danych. Jednak już tylko 1/3 bibliotek uczy wyszukiwania w zasobach Open Access, oceny informacji czy tworzenia przypisów bibliograficznych. Co piąta biblioteka porusza na szkoleniu zagadnienia prawa autorskiego, a tylko 2 biblioteki zadeklarowały szkolenie w zakresie korzystania z narzędzi do zarządzania bibliografią: RefWorks (<http://www.refworks.com>) i EndNote Web (www.myendnoteweb.com).

Dobór treści szkoleń bibliotecznych wyraźnie koreluje z potrzebami uczestników zajęć. Najczęściej są to studenci pierwszych lat studiów, którzy szkoleni są głównie w zakresie podstawowych usług i narzędzi bibliotecznych. Pełny rozkład tematyki szkoleń dla badanych bibliotek przedstawia Wykres 3. Autorki zwracają szczególną uwagę na brak w programach szkoleń zajęć z zakresu oceny informacji – umiejętności niezbędnej w dobie swobodnego dostępu do źródeł nie weryfikowanych przez instytucje naukowe.

Wykres 3. Tematyka szkoleń bibliotecznych. Źródło: opracowanie własne.

Współpraca z innymi pracownikami uczelni

W zakresie działalności dydaktycznej 29 bibliotek deklaruje współpracę z informatykami w zakresie administrowania i/lub tworzenia szkoleń e-learningowych, a niewiele mniej (26 bibliotek) współpracę z wykładowcami uczelni w zakresie połączenia kursów z treściami wykładanymi na określonych kierunkach. Pojedyncze instytucje wskazują na współpracę z kadrami uczelni w zakresie organizacji cyklicznych spotkań, prowadzenia zajęć w ramach seminariów czy wymiany informacji na temat potrzeb oraz kompetencji informacyjnych studentów. Brak jakiejkolwiek współpracy z pracownikami uczelni w zakresie działalności dydaktycznej deklaruje co 6 biblioteka.

Zaplecze dydaktyczne

Wyniki ankiet wskazują, że 40% bibliotek prowadzących działalność szkoleniową nie ma własnych sal dydaktycznych. Jest to problem, który dotyka prawie połowę bibliotek uczelni niepublicznych i 1/4 bibliotek uczelni publicznych. Nie skutkuje to jednak brakiem działalności edukacyjnej. Wśród respondentów z własnym zapleczem dydaktycznym większość posiada salę ze sprzętem komputerowym, niecałe 10% bibliotek posiada salę wykładową, a niewiele ponad 5% może pochwalić się zarówno salą wykładową jak i salą komputerową. Według wyników analizowanych ankiet nie zanotowano jednoznacznego związku pomiędzy posiadaną bazą lokalową a stosowaniem e-learningu. Formy edukacji zdalnej wykorzystywane są w podobnym stopniu przez biblioteki posiadające własne sale dydaktyczne, jak i te, które takich sal nie posiadają.

Badanie potrzeb użytkowników i efektywności szkoleń

Badanie potrzeb użytkowników w zakresie edukacji informacyjnej przeprowadza jedynie 40% bibliotek. Wykonywane jest głównie za pomocą wywiadów oraz ankiet wśród użytkowników oraz uczestników szkoleń. 60% bibliotek nie analizuje potrzeb użytkowników w zakresie podwyższania umiejętności informacyjnych. Co ciekawe, problem ten dotyczy w równym stopniu bibliotek szkół publicznych i niepublicznych. Istnieje więc uzasadniona potrzeba dostarczenia bibliotekom odpowiednich narzędzi, które ułatwią im realizację tego zadania.

Jeszcze mniej bibliotek bada efektywność swoich działań dydaktycznych. Jedynie 22% deklaruje, że ewaluuje szkolenie za pomocą ankiet, pisemnego testu lub samodzielnego wyszukiwania informacji przez studentów. 78% ankietowanych bibliotek nie prowadzi oceny efektywności szkoleń. Jednocześnie 70% respondentów twierdzi, że działania dydaktyczne podejmowane przez bibliotekę zaspokajają potrzeby użytkowników (odpowiedzi: „zdecydo-

wanie tak” i „raczej tak”), 20% bibliotek nie ma zdania w tej kwestii, a jedynie 10% uważa, że podejmowane działania są niewystarczające (odpowiedzi: „raczej nie” i „zdecydowanie nie”). Wskazane liczby jasno wskazują na brak u bibliotekarzy umiejętności związanych z organizacją procesu dydaktycznego. Częścią tego procesu jest diagnoza potrzeb szkoleniowych oraz ocena efektywności działań edukacyjnych, odpowiadająca na pytanie czy nastąpił progres umiejętności uczestników po odbytym szkoleniu.

Dość optymistycznie wyglądają plany bibliotek w zakresie dalszego rozwoju edukacji informacyjnej. Prawie 65% respondentów deklaruje zamiar rozszerzenia działalności edukacyjnej zarówno o nowe treści jak i formy pracy. Wśród planowanych działań w ankietach wymieniano:

- szkolenia w trybie zdalnym (e-learning, webinaria),
- wykłady, spotkania i warsztaty stacjonarne,
- kursy dla dyplomantów i specjalistycznych grup,
- szkolenia w zakresie wykorzystywania baz danych, zarówno licjonowanych jak i Open Access,
- szkolenia w zakresie tworzenia przypisów bibliograficznych,
- wprowadzenie obowiązkowego szkolenia z wpisem do indeksu.

Wnioski

Biblioteki polskich szkół wyższych koncentrują się przede wszystkim na prowadzeniu podstawowych szkoleń bibliotecznych. Mają one na celu rozwijanie przede wszystkim umiejętności wyszukiwania informacji. Studenci nie uczą się, jak ocenić jakość znalezionej dokumentacji ani jak zarządzać dużymi zbiorami danych bibliograficznych. Brak szkoleń na temat menedżerów bibliografii pozbawia pracowników i studentów możliwości zapoznania się z narzędziami automatyzującymi proces tworzenia bibliografii. W granicach błędu statystycznego lokują się biblioteki oferujące zajęcia z zakresu prawa autorskiego. Biorąc pod uwagę liczbę wykrywanych plagiatów, można przypuszczać, że tego rodzaju szkolenia byłyby bardzo pożyteczne dla tych autorów, którzy popełniają plagiat z niewiedzy (np. tworząc pracę niesamodzielną, złożoną niemal wyłącznie z cytatów). W większości z przebadanych bibliotek nie bada się potrzeb użytkowników. Nie ma więc podstawy do budowania skutecznego programu edukacji informacyjnej.

Prawdopodobnie bibliotekarze mają świadomość dokonujących się zmian i/lub swojej w nich roli. Deklarują poszerzenie działalności edukacyjnej o nowe zagadnienia (np. tworzenie przypisów bibliograficznych), nowe formy (e-learning), propozycje dla nowych grup użytkowników (grupy specjalistyczne, dyplomanci), a także wprowadzenie szkoleń do regularnego programu zajęć (obowiązkowe szkolenia z wpisem do indeksu).

Aby osiągnąć skuteczność w swoich działaniach, bibliotekarze powinni zadbać o rozwijanie własnych kompetencji pedagogicznych, trenerskich

[Grassian i Kaplowitz, 2009]. Znajomość podstaw psychologii kształcenia, a także metod i technik nauczania jest niezbędna każdej osobie zajmującej się działalnością edukacyjną. Badane biblioteki zadeklarowały, że ponad połowa osób szkolących posiada przygotowanie pedagogiczne (kurs lub studia), co w świetle pozostałych wyników wydaje się być doskonałym rezultatem. Jednocześnie pojawia się pytanie czy bibliotekarze korzystają z form kształcenia doskonalących zdobyte kompetencje pedagogiczne. Wątpliwe jest, aby wykorzystywali swoje kwalifikacje do projektowania szkoleń dostosowanych do potrzeb studentów i pracowników uczelni (większość respondentów deklarowała, że nie bada potrzeb adresatów szkoleń).

Przedstawione wyniki badań opisując poziom realizacji działań dydaktycznych wskazują także potencjał edukacyjny tkwiący w polskich bibliotekach uczelnianych. Autorki mają nadzieję, że dane zawarte w raporcie przyczynią się do rozwoju kształcenia kompetencji informacyjnych i efektywnego włączenia ich w proces edukacyjny wyższych uczelni.

Podczas projektowania szkoleń warto sięgać do materiałów metodycznych przygotowanych z myślą o bibliotekarzach [Lau, 2011; Niedźwiedzka i Hunskaar, 2010; Gaunt i in., 2011]. Pomocne mogą być również standardy, zarówno te o charakterze ogólnym [American Association of School Librarians i Association for Educational Communications and Technology, 1998], jak i standardy stworzone specjalnie na potrzeby szkolnictwa wyższego [Association of College and Research Libraries, 2000; Society of College, National and University Libraries, 2011]. Zaleca się wykorzystanie modeli dydaktycznych, np. popularnego w krajach skandynawskich modelu autorstwa Hiim i Hippe [Skagen i in., 2008]. W poszukiwaniu inspiracji warto odwiedzać strony bibliotek udostępniających materiały edukacyjne dla użytkowników. Interesujący *tutorial* powstał w ramach współpracy trzech irlandzkich instytucji: National University of Ireland, Trinity College Dublin oraz University College Cork. *Graduate Information Literacy* można uznać za jeden ze wzorcowych przykładów tutoriali. W celu aktualizacji swojej wiedzy o trendach w kształceniu użytkowników bibliotek warto subskrybować strony polskich⁴ i zagranicznych⁵ organizacji działających na rzecz edukacji informacyjnej, a także śledzić serwisy⁶ i blogi⁷ związane z tą tematyką.

⁴ Komisja ds. Edukacji Informacyjnej przy ZG Stowarzyszenia Bibliotekarzy Polskich: www.sbp.pl/kei.

⁵ Sekcja Information Literacy w IFLA: <http://www.ifla.org/en/information-literacy>.

⁶ *Information Literacy*: <http://www.informationliteracy.org.uk>; *Project Information Literacy*: <http://projectinfolit.org>; *Libraries and Transliteracy*: <http://librariesandtransliteracy.wordpress.com>.

⁷ *Edukacja informacyjna*: <http://www.edukacjainformacyjna.pl>; *Information Literacy Weblog*: <http://information-literacy.blogspot.com>.

Bibliografia

- American Association of School Librarians, Association for Educational Communications and Technology (1998), *Information literacy standards for student learning. Standards and indicators* [online]. [dostęp: 2012-04-30]. Dostępny w World Wide Web: http://www.ala.org/ala/mgrps/divs/aasl/aaslarchive/pubsarchive/informationpower/InformationLiteracyStandards_final.pdf.
- Association of College and Research Libraries (2000), *Information Literacy Competency Standards for Higher Education* [online]. [dostęp: 2012-04-30]. Dostępny w World Wide Web: <http://www.ala.org/acrl/sites/ala.org/acrl/files/content/standards/standards.pdf>.
- Association of College and Research Libraries (2012), *Information literacy in the disciplines*. W: ACRL Wiki [online]. [dostęp: 2012-05-10]. Dostępny w World Wide Web: http://wikis.ala.org/acrl/index.php/Information_literacy_in_the_disciplines.
- Cisek S., Próchnicka M. (2010), *Kształtowanie kultury informacyjnej w szkolnictwie wyższym* [online]. [dostęp: 2012-05-10]. Dostępny w World Wide Web: <http://www.slideshare.net/sabinacisek/ksztatowanie-kultury-informacyjnej-14-122010>.
- Cisek S., Próchnicka M. (2011), *Selected methodological issues in creating the Information Literacy development strategies* [online]. [dostęp: 2012-04-30]. Dostępny w World Wide Web: <http://www.slideshare.net/sabinacisek/cs-mp-athenssqmlempticsession2011>.
- Deklaracja Bolońska : *Szkolnictwo wyższe w Europie* (1999). [online]. [dostęp: 2012-04-15]. Dostępny w World Wide Web: http://www.ekspercibolonscy.org.pl/sites/ekspercibolonscy.org.pl/files/1999_PL_Bologna_Declaration.pdf.
- Deskryptory dublińskie [online]. [dostęp: 2012-05-04]. Dostępny w World Wide Web: http://www.procesbolonski.uw.edu.pl/dane/Deskryptory_Dublińskie.pdf.
- Derfert-Wolf L. (2009), *Information literacy – kształcenie umiejętności informacyjnych w bibliotekach akademickich*. W: *Przestrzeń informacyjna biblioteki akademickiej. Tradycja i nowoczesność*. Pod red. B. Antczak-Sabali, M. Kowalskiej, L. Tkaczyk. Toruń, s. 187–208.
- Długolecka H. (2009), *Przysposobienie biblioteczne. Od tradycyjnych metod nauczania po e-learning*. „Przegląd Biblioteczny”, z. 3, s. 359–369.
- Dziak J. (2011), *Jak szkolimy on-line? Przysposobienie biblioteczne w nowej formie*. „EBIB. Elektroniczny Biuletyn Informacyjny Bibliotekarzy” [online]. nr 6 (120) [dostęp: 2012-05-05]. Dostępny w World Wide Web: <http://www.nowyebib.info/biuletyn/numer-120-spis/336-ebib-22011-1206>.
- Eksperci Bolońscy [online]. 2012. [dostęp: 2012-04-15]. Dostępny w World Wide Web: <http://www.ekspercibolonscy.org.pl/dokumenty-i-publicacje>.
- Europejski Obszar Szkolnictwa Wyższego – Realizacja celów. Komunikat z konferencji europejskich ministrów ds. szkolnictwa wyższego, Bergen, 19-20 maja 2005 r. (2005). [online]. [dostęp: 2012-04-15]. Dostępny w World Wide Web: http://www.procesbolonski.uw.edu.pl/dane/Komunikat_z_Bergen_PL.pdf.

- Gaunt J. i in. (2011), *Handbook for Information Literacy Teaching*. Cardiff [online]. [dostęp: 2012-05-17]. Dostępny w World Wide Web: <http://www.cardiff.ac.uk/insrv/educationandtraining/infolit/hilt>.
- Grassian E., Kaplowitz J. R. (2009), *Information literacy instruction. Theory and practice*. 2nd Ed. New York; London.
- Grygorowicz A., Kraszewska E. (2006), *Propozycje standardów w zakresie edukacji użytkowników polskich bibliotek medycznych*. W: *Kształcenie użytkowników naukowej informacji medycznej – koncepcje i doświadczenia, Lublin-Kazimierz Dolny, 12–14 czerwca 2006 r., 25. Jubileuszowa Konferencja Problematyka Bibliotek Medycznych* [online]. Warszawa. [dostęp 2012-04-30]. Dostępny w World Wide Web: http://www.ebib.info/publikacje/matkonf/25kpbm/grygorowicz_kraszewska_1.php.
- Jagielski P., Żebrowska E. (oprac.) (2010), *Szkolnictwo wyższe 2009. Dane podstawowe: informator*. Warszawa.
- Konieczna D. (2005), *Biblioteka akademicka jako instytucja promująca proces kształcenia*. W: *Biblioteki naukowe w kulturze i cywilizacji. Działania i codzienność*. Pod red. H. Ganińskiej. Poznań, s. 111–121.
- Krajowe Ramy Kwalifikacji* [online]. [dostęp: 2012-10-05]. Dostępny w World Wide Web: <http://www.nauka.gov.pl/finansowanie/fundusze-europejskie/program-operacyjny-kapital-ludzki/krajowe-ramy-kwalifikacji/krajowe-ramy-kwalifikacji>
- Lau J. (red.) (2011), *Kompetencje informacyjne w procesie uczenia się przez całe życie. Wytyczne* [online]. Tłum. Ewa Hajdasz [i in.]. Warszawa [dostęp: 2012-04-28]. Dostępny w World Wide Web: <http://www.ifla.org/files/information-literacy/publications/ifla-guidelines-pl.pdf>.
- Niedźwiedzka B., Hunskaar I. (red.) (2010), *MedLibTrain. Zostań lepszym nauczycielem kompetencji informacyjnych : przewodnik nie tylko dla bibliotekarzy medycznych* [online]. Kraków. [dostęp: 2012-04-30]. Dostępny w World Wide Web: <http://www.bm.cm-uj.krakow.pl/MedLibTrain.aspx>.
- Skagen T. (2008), *Pedagogical consideration in developing an online tutorial in information literacy*. „Communications in Information Literacy” [online], vol. 2, iss. 2.[dostęp: 2012-05-17]. Dostępny w World Wide Web: <http://www.comminfolit.org/index.php?journal=cil&page=article&op=viewFile&path%5B%5D=Fall2008AR2&path%5B%5D=74>.
- Society of College, National and University Libraries (2011), *The SCONUL Seven Pillars of Information Literacy. Core Model For Higher Education* [online]. [dostęp: 2012-04-30]. Dostępny w World Wide Web: http://www.sconul.ac.uk/groups/information_literacy/publications/coremodel.pdf.
- Szerlag A. (2009), *Oczekiwania wobec absolwenta szkoły wyższej jako podmiotu edukacji*. W: *Kompetencje absolwentów szkół wyższych na miarę czasów. Wybrane ujęcia*. Pod red. A. Szerlag. Wrocław, s. 35-59.
- Wykaz uczelni niepublicznych* [online]. [dostęp: 2010-09-30]. Dostępny w World Wide Web: <http://www.nauka.gov.pl/szkolnictwo-wyzsze/system-szkolnictwa-wyzszego/uczelnie/uczelnie-niepubliczne/wykaz-uczelni-niepublicznych>.

Joanna Dziak, Ewa Rozkosz, Magdalena Karciaz, Zuza Wiorogórska
Information education in the Polish academic libraries – report on the study

Summary

Academic libraries play a key role as partner participating in the education process. They adopt the responsibility for creating information competences. The Information Literacy Committee (Polish Librarians Association) carried out a study to define the quality of the workshops and courses in academic libraries. The main interest concentrated on continuing education that is offered in the libraries. The authors takes up an interest to describe the educational activity in the academic libraries of public and private universities.

